

NAPUTAK*

O PRAĆENJU I OCJENJIVANJU UČENIKA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

*Primjena Pravilnika o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (Glasnik Ministarstva prosvjete i Sporta, 14/1995.) i Naputka o ocjenjivanju učenikova uspjeha (Glasnik Ministarstva prosvjete i športa, 2/1996.), Naputak o praćenju i ocjenjivanju učenika s teškoćama u razvoju u osnovnoj i srednjoj škoti priredile su: mr. Mara Kovačić i Dubravka Šubić, prof. def.

Osnovno i srednje školovanje učenika s teškoćama u razvoju uređeno je Zakonom o osnovnom školstvu ("Narodne novine", broj 59/1990.), Pravilnikom o upisu djece u osnovnu školu ("Narodne novine", broj 13/1991.), Naputkom za provođenje pedagoške opservacije djece s teškoćama u razvoju (Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 2/1993), Pravilnikom o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, ("Narodne novine", broj 23/1991.), Zakonom o srednjem školstvu ("Narodne novine", broj 19/1992.) i Pravilnikom o srednjoškolskom obrazovanju mladeži s teškoćama u razvoju ("Narodne novine", broj 86/92).

U zakonima i provedbenim propisima, općim i stručnim specifičnim naputcima i operativnim postupcima za ostvarivanje prava i obveza odgoja, školovanja i rehabilitacije, učenicima s teškoćama u razvoju smatraju se učenici:

- s oštećenjem vida
- s oštećenjem sluha
- s poremećajima glasovno-govorne komunikacije
- s mentalnom retardacijom
- s tjelesnom invalidnošću
- s autizmom
- s poremećajima u ličnosti prouzročeni organskim čimbenicima ili psihozom
- s vize vrsta i stupnjeva ometenosti u psihičkom ili fizičkom razvoju.

Vrstu i stupanj teškoća u razvoju u pojedinog učenika te potrebu odgovarajućih uvjeta za odgoj, školovanje i rehabilitaciju, kao i prijedloge oblika školovanja određuje stručna komisija u skladu s Pravilnikom o upisu u osnovnu školu ("Narodne novine", broj 13/1991.). Dijagnostički postupak dopunjuje se postupkom pedagoške opservacije prema Naputku za rad stručne ekipe za opservaciju djece s teškoćama u razvoju (Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, broj 2/1993.).

Osnovno školovanje učenika s lakšim teškoćama u razvoju provodi se u osnovnoj školi uz primjenu individualnih i individualiziranih postupaka i produljenih stručnih - rehabilitacijskih postupaka, a kada je to nužno u posebnim, odgojno-obrazovnim skupinama i razrednim odjelima u sklopu škole. Iznimno, za učenike s većim teškoćama u razvoju odgoj i osnovno školovanje obavlja se u posebnim ustanovama odgoja, obrazovanja, osposobljavanja i rehabilitacije prema posebnim planovima i programima rada za djecu - učenike s većim teškoćama u razvoju.

U određivanju oblika školovanja odlučujuće su učenikove intelektualne sposobnosti i mogućnosti.

Temeljni pristup u radu i pedagoška nužnost sveobuhvatno je poznavanje i razumijevanje:

- vrsta teškoća i njihovih obilježja;
- uzroka oštećenja;
- vremena nastanka oštećenja;
- sposobnosti i mogućnosti nakon medicinske obrade, u odnosu prema pedagoškim zahtjevima;
- posljedica oštećenja na širem mediko-psiho-socio-pedagoškom planu;
- kompenzacijskih mogućnosti i sposobnosti učenika s obzirom na vrstu teškoće, sredstva i pomagala koja se mogu koristiti i koriste se u radu;
- sredstava i pomagala za zaštitu i nadomjestak oštećenih ili izgubljenih funkcija i organa.

Učenici s teškoćama u razvoju čine populaciju kojoj je u odgojno-obrazovno-rehabilitacijskom procesu potrebno osigurati program primjeren sposobnostima, opća i specifična nastavna sredstva, audiovizualna sredstva i druga suvremena tehnička i rehabilitacijska pomagala, kao i specifičnu stručnu pomoć defektologa.

Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi u odnosu prema učenicima s teškoćama u razvoju primjenjuje se na načine predviđene Naputcima o ocjenjivanju učenikova uspjeha (Glasnik Ministarstva prosvjete i športa, br. 2/96), poštujući vrstu i stupanj teškoće u razvoju učenika, posljedice na socio-psiho-pedagoškom planu i vrstu odgojno-obrazovno-rehabilitacijskog programa rada u koji je učenik uključen.

Zadaće Pravilnika su višeznačne: praćenje, provjeravanje, upisivanje, ocjenjivanje znanja, vještina, sposobnosti i primjene stečenih znanja, vještina i sposobnosti.

Postupak primjene Pravilnika vrlo je osjetljiv, s obzirom na složenost zadataka i na posljedice koje se mogu dogoditi ako se pojave odstupanja ili nekvalitetno ostvarivanje svih zadataka koje se očekuju od njegove provedbe. U primjeni, ostvarivanju i provođenju složenog pedagoškog sustava, kao što je odgoj, obrazovanje i rehabilitacija, istovremeno sudjeluju učenik, učenici, rehabilitatori i roditelji, svaki sa svojom zadaćom, radi uspostave primjerenog djelovanja i stalnog unapređivanja rada.

U radu s učenicima s teškoćama u razvoju, praćenje (promatranje, zapažanje, opservacija) ima osobito značajno mjesto i ulogu. Praćenje učenika odnosi se na utvrđivanje njegova objektivnog psihofizičkog stanja (s težištem na sposobnosti i mogućnosti), na uočavanje mogućnosti za razvoj kompenzatorskih vještina i sposobnosti u dijelu funkcija koje su oštećenjem potpuno ili djelomično izgubljene i na utvrđivanje teškoća i problema koji su stalni. Praćenje učenika s teškoćama u razvoju u odgoju, školovanju i rehabilitaciji usmjereno je na više područja, koja se mogu naznačiti kao opća i specifična psihofizička područja:

1. Opća područja

- provjera utvrđenog psihofizičkog stanja od stručne ekipe na temelju analize podataka iz dokumentacije prikupljene tijekom pregleda i ispitivanja, izražena određenim člankom Pravilnika;
- spoznavanje i utvrđivanje sposobnosti i mogućnosti za učenje, usvajanje, svladavanje i stjecanje novih znanja, vještina, i njihove primjenjivosti u svagdašnjem životu (razina intelektualnog razvoja, glasovno-govorni razvoj i komuniciranje, kvaliteta pažnje i koncentracije, motivacija, volja, interesi, sklonosti, želje, širi aspekti socio-emocionalnog razvitka);
- uočavanje i otkrivanje mogućih odstupanja od utvrđenog psihofizičkog stanja koje je ustanovila stručni ekipa, u smislu utvrđivanja viših ili nižih sposobnosti učenika i pokretanje postupka za novi dijagnostički postupak;
- uspješnost - neuspješnost učenika u ostvarivanju planiranih i programiranih sadržaja u pojedinom razredu s pokušajem pronalaska rizičnih čimbenika i postupaka da se oni izbjegnu, primljivost za odgojne utjecaje (pohvale, nagrade, zahvale, kazne ...);
- odnos prema učenju, ostalim školskim obvezama, praktičnim - radnim zadaćama;
- kvaliteta socijalizacije i komunikacije u užem i širem socijalnom okružju;
- kvaliteta stajališta i moralnih vrijednosti.

2. Specifična područja

- specifična psihofizička područja (stanja s mogućnošću razvijanja kompenzatorskih sposobnosti korištenjem rehabilitacijskih pomagala i individualnog didaktičkog materijala i sredstava, senzomotoričke sposobnosti i mogućnosti);
- donošenje prijedloga za profesionalno osposobljavanje i srednjoškolsko obrazovanje;
- spremnost i sposobnost obitelji, naročito roditelja, da aktivno partnerski sudjeluju u procesu odgoja obrazovanja i rehabilitacije učenika, cjelovito pratiti i utvrditi prilike u obitelji u kojima se dijete razvija i raste, poznavati prava i oblike skrbi za djecu s teškoćama u razvoju i znati

savjetovati roditelje. Naročito je važno prepoznati i razumjeti vrstu i kvalitetu odnosa u obitelji i njihovo stajalište prema djetetu, kako prihvaćaju oštećenje djeteta, da li se prema njemu objektivno ponašaju, da li primjereno i ispravno djeluju na razvitak preostalih sačuvanih sposobnosti. Bitno je da roditelj prihvati činjenicu da se njegovo dijete može razvijati i rasti kao i druga djeca, ako mu pomaže na prikladan način. S obzirom na to da je dio učenika domski smješten ne postoji prilika za češće komuniciranje s roditeljima, njihovu ulogu preuzimaju odgojitelji. Najmanje dva puta godišnje obvezno je održati temeljit razgovor s učenikovim roditeljima ili skrbnicima.

Učenike s teškoćama u razvoju mora se pratiti pojedinačno i ekipno, svaki dan, sveobuhvatno, selektivno, analitički i dosljedno poštujući posljedice oštećenja u učenika. Praćenje se ostvaruje lijekom rada s učenicima u svim etapama odgojno-obrazovno-rehabilitacijskih aktivnosti (obrada novoga gradiva, uvježbavanje, ponavljanje, provjeravanje, ocjenjivanje),

U praćenju učenika vodi se određena dokumentacija i evidencija o cijelom tijeku procesa. Uobičajeno je voditi dosje učenika, u sklopu kojega se, uz ostale evidencije, vode i bilješke te upisuju izvješća o zapažanju učenika tijekom rada.

Primjena Pravilnika o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, u radu s učenicima s teškoćama u razvoju je specifična, pretpostavlja razlikovan pristup, postupnost, odmjereno (doziranost), ovisno o vrstu i stupnju teškoće u razvoju.

Pojedina vrsta teškoća u razvoju i njihove posljedice na psihofizički razvitak nalažu posve određene načine primjene praćenja, provjeravanja, ispitivanja i ocjenjivanja, ponajprije uzimajući u obzir intelektualne (mentalne) sposobnosti i mogućnosti učenika i mogući načini komuniciranja - izražavanja (usmeno, pismeno, gestom, praktičnom izradbom i sl.), tzv. komunikacijski put (kanal) usko vezan s programom koji je za učenika posebno pripremljen.

Za učenike s teškoćama u razvoju, naročito za učenike u oblicima odgojno-obrazovne integracije, Pravilnik treba primjenjivati kao i za ostale učenike (učenici bez teškoća). Važno je da se učenike dovodi u situaciju da bude stalno (često), svaki dan, provjeravani (prikladnim metodama) kako bi se dobili podaci - informacije o postignutim rezultatima i uočile teškoće ili nove potrebe.

Tako npr. učenici s oštećenjima vida (slijepi i slabovidni) zbog nedostatka ili nepravilne vizualne sposobnosti stječu znanje, vještine i navike u prvom redu preko opipa i sluha. Radi se o izv. taktilno-slušnoj percepciji, koja prevladava u korištenju osjetilnih kanala potrebnih u svim procesima školovanja. Što se tiče govora i govornog izražavanja, slijepi i slabovidni učenici često su superiorni u odnosu prema drugim učenicima. Razlog tome nije njihova iznimna, urođena sposobnost, iako i to može biti, nego činjenica da su zbog nedostatka vida odnosno ograničenog vida, više od drugih upućeni na maksimalno "korištenje" sluha i prema tome govora. Ovdje se zapravo radi o kompenzatorskoj ulozi - prilagođavanje stanju koje je izazvano oštećenjem vida. "Slijepi i slabovidni učenici su auditivni", vrlo pažljivo slušaju i reaguju na slušne podražaje koji dolaze iz okoline i vrlo dobro ih razlikuju i prepoznaju. Općenito, u radu sa slijepim i slabovidnim učenicima treba stalno usmeno komunicirati, razgovarati, objašnjavati i provjeravati pitanjima razumije li usvojeno znanje. U pisanom izrazu slijepi se učenici koriste Braillevim pismom.

Učenici s oštećenjima sluha (gluhi i nagluhi) ne mogu, ili ne mogu u potpunosti, svoje znanje iskazati usmenim (verbalnim), glasovno-govornim izrazom. U radu s tim učenicima preporučuje se uspostaviti odgojno-obrazovni proces s mnogo raznovrsnog didaktičkog materijala, koji će olakšati stjecanje znanja. Osobito je važan i poželjan (obvezan) tiskani materijal - tekstovi s ilustracijama i sl. te učenje u stvarnim životnim situacijama. Učenicima s oštećenjima sluha treba pristupiti načinima koji ne pretpostavljaju u prvom redu slušanje i govorenje.

U procesu rada s učenicima s tjelesnom invalidnošću (motorička oštećenja, cerebralna paraliza) i drugim organskim oštećenjima također treba prilagoditi oblike provjeravanja i

ocjenjivanja znanja, vještina i sposobnosti. S obzirom na to da ti učenici, naročito ako se radi o cerebralnoj paralizi, najčešće imaju problema u usmenom (govorno izražavanje) i pismenom izražavanju treba pronaći komunikacijski put kojim se najlakše koriste. U novije vrijeme koriste se elektronička pomagala s raznovrsnim adapterima, koji učenicima olakšavaju izražavanje.

Učenici s tjelesnom invalidnošću mogu imati teškoća u davanju povratne informacije o usvojenosti nastavnih sadržaja, zbog motoričkih smetnji koje se mogu javiti kao sporost, nedovoljna preciznost, smanjena urednost, govorne teškoće od smanjene razumljivosti govornog izraza do nemogućnosti komunikacije govorom, teškoće u čitanju (disleksija), pisanju (disgrafija) i svladavanju matematike (diskalkulija). Učitelj koji prati napredovanje učenika s takvim teškoćama primijenit će, osim uobičajenih načina provjeravanja znanja, i neke specifične oblike kao što su:

- u pismenoj provjeri znanja često će biti potrebno dulje vrijeme za rješavanje nego što je to uobičajeno;
- ponekad će biti potrebno prilagoditi pisani materijal (uvećati prostor za upisivanje odgovora, napraviti kontrolni rad iako da učenik samo podcrta točan odgovor ili zaokruži broj ili slovo ispred točnog odgovora; u geometriji, priznati skicu ako se učenik ne može služiti geometrijskim priborom, ili dati nekoliko crteža među kojima učenik odabire točan, ili napraviti seriju crteža koje će učenik složiti prema redoslijedu izrade crteža i sl.
- u usmenoj provjeri učitelj treba imati strpljenja i čekati dok učenik odgovori, ako ima teškoća u govoru ne prekidati ga i ne sugerirati mu odgovor; postavljati pitanja na koja se može odgovoriti sa DA ili NE (i odgovarajućim znakom, ako učenik uopće ne govori); koristiti se pismenim oblicima provjere znanja, ako učenik može pisati (rukom, pisaćim strojem ili komunikatorom); koristiti se komunikacijskim tablicama na kojima učenik pokazuje odgovor;
- ako učenik ima teškoća u čitanju (disleksija) znanje je potrebno provjeravati usmeno, ili da mu netko čita pitanje na koje će on odgovoriti usmeno ili pismeno; slične su metode i kod disgrafije; dislektične smetnje mogu utjecati i na provjeru znanja iz matematike, učeniku netko mora pročitati problemski zadatak, a matematički sadržaj računanja on će moći riješiti;
- ako učenik ima teškoća u svladavanju matematike (diskalkulija) potrebno je raditi po prilagođenom planu i programu i provjeravati ona znanja koja se po tom planu i programu obrađuju;
- ako se radi o učenicima sa smanjenom koncentracijom; znanje je potrebno provjeravati češće, u kraćim vremenskim jedinicama i s malim brojem zadataka ili pitanja u jednom ispitivanju;
- za učenike s perceptivnim smetnjama, potrebno je ispitni materijal sročiti bez suvišnih pojedinosti i davati ga zadatak po zadatak.

U radu s učenicima s mentalnom retardacijom valja voditi računa o vremenu. Oni su spori, kratkotrajnog i slabije razvijenog pamćenja, labilne i fluktuirajući pozornosti i brzo zaboravljaju. Zato se postupci provjeravanja i ocjenjivanja u najvećoj mjeri moraju prilagoditi tim karakteristikama i zahtjevima programa.

Provjeravanje učenika tijekom nastavnog procesa, u ostvarivanju zadaća nastavnog predmeta ili područja, pretpostavlja uočavanje, utvrđivanje i vrednovanje učemikovih postignuća (uspjeha, neuspjeha), razine usvojenosti znanja, vještina i navika, sudjelovanja prilikom procesa učenja stečenih sposobnosti i vještina u primjeni naučenoga u svagdašnjim situacijama.

Načini i oblici provjeravanja moraju biti primjereni učeniku i njegovim specifičnostima, djelovati afirmativno i poticajno na učenike, kako bi kvalitetno iskoristili očuvane sposobnost, i razvi nove. Moraju se ostvariti tako da djeluju i na razvitak sposobnosti samoocjenjivanja.

Praćenje i provjeravanje učenikovih, znanja i naučenih vještina u funkciji je procjenjivanja primjerenosti pripremljenog programa s obzirom na objektivne i subjektivne okolnosti učenika i zadovoljavanje njegovih specifičnih potreba.

U konačnici, svrha je tih zadaća utvrditi stalni program za određeno naobrazbeno razdoblje, koje se treba temeljiti na sveobuhvatnom znanju o psihofizičkim sposobnostima i mogućnostima učenika (jer se praćenje i provjeravanje provodilo u određenom razdoblju; prva etapa traje do tri mjeseca, kada se radi o učeniku u postupku ostvarivanja programa pedagoške opservacije).

Praćenje, provjeravanje i ispitivanje dijelovi su procesa kojima se nastoji prikupiti mnoštvo elemenata o učeniku da bi se postiglo objektivno ocjenjivanje učenikovih postignuća. Ispitivanje učenika je postupak koji se u velikoj mjeri poklapa s provjeravanjem učenikovih znanja, vještina i sposobnosti, a čini osnovu za ocjenjivanje.

Ispitivanje, kao i ostali postupci, ovisi o učenikovim sposobnostima i mogućnostima i mogućim načinima komuniciranja i izražavanja (usmeno, pismeno, gestovno, izradbom nekog rada i sl.).

Tijek i ozračje ispitivanja za učenika ne smiju biti opterećujući i nelagodni. Način ispitivanja treba učeniku omogućiti što bolje i lakše izražavanje ispitivanog sadržaja, stvoriti osjećaj vrijednosti i uspješnosti, čime će se postići i viša razina samopotvrđivanja i samoocjenjivanja. Naravno, tu valja istaknuti kako je, među ostalim, važno da se djeluje na povećanje učenikove motivacijske razine i interesa za novim učenjem.

Ocjenjivanje je postupak koji mnogi učitelji smatraju razmjerno zasebnom pedagoškom cjelinom u odgojno-naobrazbenome procesu. Ono se smatra posljednjom etapom u pedagoškom postupku praćenja i provjeravanja i usko je vezano za spoznaje o učeniku prikupljene upravo u tim etapama. Ocjenjivanje mora biti objektivno, utemeljeno na broju i vrsti pitanja, koje će učeniku omogućiti da izrazi svoje znanje, vještine i sposobnosti. Način ispitivanja i ocjenjivanja ne smije biti neugodan i opterećujući za učenika, kako se ne bi javio otpor, neugodnost. Treba nastojati uspostaviti ugodno ozračje koje će učenika osloboditi straha, u kojem će učenik biti potaknut da izrazi sve svoje znanje, vještine i sposobnosti, da se osjeća ugodno i da stekne pozitivnu sliku o sebi i svojim sposobnostima.

Djeca i mladež s većim teškoćama u razvoju, koja su uključena u odgojno-obrazovne programe najniže razine - programi rada s umjereno, teže i teško mentalno retardiranom djecom, ne ocjenjuju se na način predviđen Pravilnikom. Za tu djecu pripremaju se izvješća o ostvarivanju programa u koje su uključeni. Dakle, o tim učenicima, njihovim postignućima, priprema se opis uspjeha za određeno razdoblje (polugodišnje, godišnje).